

СТАТТІ ТА НАУКОВІ РОЗВІДКИ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94(477):341.33”192”

© Олександр Даниленко
(Київ)

МІЖНАРОДНА КОМУНІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА (1920-І РР.)

Метою дослідження є вивчення міжнародної комунікації Українського Товариства Червоного Хреста (УТЧХ) в 1920-і роки. 18 квітня 1918 р. на базі існуючих в Україні місцевих товариств Російського Червоного Хреста було створено Українське Товариство Червоного Хреста. Серед першочергових завдань УТЧХ була допомога військовополоненим, піклування про інвалідів та дітей-сиріт, боротьба з голодом та епідеміями, організація притулків, госпіталів та пунктів харчування. Держава не фінансувала діяльності УЧХ, але створювала законодавчу базу для відрахувань на його користь. Міжнародні організації – Американська Адміністрація Допомоги (АРА), «Джойнт», Міжнародна робітничка допомога, Американська менонітська допомога, місія Ф. Нансена, Міжнародна спілка допомоги дітям та ін. – мали безпосередню комунікацію з Українським Червоним Хрестом, діяли через його структури та за його сприяння. В європейських країнах, а також в Канаді та США діяли офіційні представники УЧХ. Комунікація Українського Червоного Хреста з міжнародними організаціями у роки війни та голоду була конструктивною та оперативною, тому що українське товариство мало відносно самостійність, а з іншого боку – досить серйозними виявилися соціальні наслідки, зумовлені голодом. УЧХ видавав «Закордонний бюлетень», у якому друкувалися огляди червонохресного руху закордоном, хроніка про діяльність МЧХ, МСДД, національних Червоних Хрестів, Уповноваженого радянського Червоного Хреста за кордоном та інша інформація. Загалом, можна говорити про наявність двох етапів діяльності Українського Червоного Хреста в 1920-і рр., які вирізняються інтенсивністю міжнародної комунікації, формами і методами роботи. Перший – 1918–1923 рр., коли об'єктом надання соціальної допомоги були військовополонені, біженці, інтерновані, безпритульні діти та сільське населення голодуючих губерній УСРР. Протягом цих років відбулося фактичне визнання УЧХ з боку міжнародних громадських організацій та МЧХ і його асоційованих членів. Другий етап – 1924–1928 рр., характерною ознакою якого було обмеження безпосередньої оперативної комунікації УЧХ з національними товариствами Червоного Хреста, повернення багатьох місій на батьківщину, зосередження на внутрішніх санітарно-медичних проблемах. В цілому, друга половина 1920-х рр. виявилася менш активною в роботі УЧХ на міжнародній арені порівняно з попередніми роками, що загалом було характерним явищем і для міжнародних організацій.

Ключові слова: міжнародна комунікація, міжнародні зв'язки, міжнародна співпраця, Українське Товариство Червоного Хреста, Український Червоний Хрест, Червоний Хрест.

Увага вітчизняних дослідників до періоду національної революції 1917–1921 рр. та до наступних років бурхливих перетворень на теренах України найчастіше зосереджена на глобальних проблемах воєнно-політичного характеру. Водночас, діяльність благодійних організацій в ці непрості часи залишається недостатньо вивченою, але надзвичайно актуальною. Однією з маловідомих сторінок є міжнародна комунікація УТЧХ у 1920-і рр. У вітчизняній історіографії наявні праці, що стосуються діяльності Російського товариства Червоного Хреста [1; 18]. Переважно на загальносоюзних здобутках Товариства Червоного Хреста акцентувала увагу радянська історіографія. Характеризуючи перші публікації, присвяче-

ні історії УЧХ, варто враховувати, що їх авторами зазвичай були не професійні історики, а сучасники чи функціонери товариства [12; 28]. В новітній українській історіографії фактично відсутні дисертаційні та монографічні дослідження з історії УЧХ, особливо його участі в сфері міжнародної санітарно-медичної допомоги полоненим, інтернованим, біженцям тощо. Доцільно згадати дисертаційні праці О. Грибан [6], С. Кармалюка [21] Т. Литовченка [23], в яких аналізуються окремі аспекти роботи УТЧХ, але дослідники не розкривають питань міжнародних зв'язків організації. Ґрунтовністю відзначається дослідження М.А. Журби [10], яке безпосередньо пов'язане з зазначеною тематикою, хоча деякі аспекти міжнародної актив-

ності Українського Червоного Хреста, особливо в 1920-ті роки, потребують поглибленого вивчення. Робота Товариства в гуманітарному та військово-оборонному напрямках розкривається в збірниках законодавчих актів та постанов Головної управи УТЧХ, а також в публікаціях довідкового характеру [7; 25; 26; 27; 32; 33]. Важливу інформацію щодо конкретної військово-санітарної роботи місцевих представництв Червоного Хреста в Україні подають річні звіти Головної Управи УТЧХ, а також річні звітні доповіді Центрального комітету Червоного Хреста УСРР [2; 13; 14; 15; 16; 17; 30].

Організаційне оформлення УЧХ відбулося у квітні 1918 р., а наступні роки позначені піднесеннями та спадами його функціональної активності, яка залежала від політичних обставин та санітарно-епідеміологічної ситуації в районах стихійного лиха, військових дій, різних кліматичних аномалій. Звіти про роботу УЧХ за 1923/24 та 1925/26 р. містять дуже мало інформації про міжнародну комунікацію товариства, тому для її вивчення необхідно залучати архівні документи і матеріали, періодичну пресу, опубліковані джерела, фахові видання. Спираючись на них, необхідно показати фактичне представництво УЧХ на міжнародній арені, його роль і місце у міжнародних гуманітарних акціях соціальної допомоги, стосунки з МЧХ та іноземними громадськими організаціями, що діяли в Україні, виявити активних діячів українського радянського «червонохресного руху», закордонне представництво та основні періоди діяльності.

Історія УТЧХ починається з 18 квітня 1918 р., коли з ініціативи Всеукраїнського з'їзду лікарів у Києві на базі існуючих в Україні місцевих товариств Російського Червоного Хреста було створено Українське Товариство Червоного Хреста. До складу організаторів і членів Центрального Комітету Товариства належали українські лікарі Є. Лукашевич (1871–1929) та Б. Матюшенко (1883–1944).

У «Бюлетені» УЧХ за 1923 р. опубліковано коротку інформацію про обставини створення Товариства. Зокрема, зазначалося, що УЧХ мав великий архів з історії п'ятирічної діяльності, особливо про «...зв'язок із закордонними червонохресними організаціями у 1919–1920 рр.» [20, с. 20]. Загалом, перше п'ятиріччя діяльності УЧХ, яке припало на 1918–1923 рр., виявилось найбільш інтенсивним, конструктивним і впливовим. В архівних фондах вдалось віднайти один з перших документів про історію становлення УЧХ – доповідну записку «5 років

праці Українського Червоного Хреста», автором якої був член Головної Управи УЧХ лікар І. Холодний. Вона складена восени 1923 р., але висвітлює роботу товариства за роки війни та голоду, зокрема і в сфері міжнародної комунікації. «В 1918 році, – зазначав І. Холодний, – робота його (Товариства – О.Д.), головним чином, йшла по обслуговуванню великих мас полонених, які неорганізованим потоком йшли через Україну з Австрії і Німеччини, полонених, які верталися до Австрії і Німеччини і біженців, яких війна зогнала з їх осель, і які, після кінця її, верталися на Волинь, Галичину і в Польщу» [29, ф. 283, оп. 1, спр. 75, арк. 72]. Серед першочергових завдань УТЧХ була якраз допомога військовополоненим. Для здійснення цієї роботи представники організації відвідували табори для військовополонених, де надавали медичну допомогу, допомагали матеріально та порадами правового характеру [24, с. 22]. Важливими складовими роботи УЧХ були піклування про інвалідів та дітей-сиріт, боротьба з голодом та епідеміями, організація притулків, госпіталів та пунктів харчування. УЧХ мав у своєму розпорядженні два хірургічних і п'ять протиепідемічних шпиталів у Києві, польові шпиталі у Черкасах, Бердичеві, Сарнах, Рівному, Проскурові, Коростені, Жмеринці, Козятині, та інших містах, два протиепідемічні шпиталі в Конотопі й Одеський евакуаційний шпиталь.

Протягом 1919–1920 рр. УЧХ переймалося створенням санаторно-лікарняних пунктів для подолання епідемії тифу і масового захворювання полонених на сухоти. Як свідчить лист наркома охорони здоров'я УСРР М. Гуревича (липень 1920 р.), Товариство розгорнуло мережу санаторно-курортних ліжок по губерніях [29, ф. 342, оп. 1, спр. 81, арк. 17], а заступник голови І. Холодний перебував за кордоном у справах військовополонених. 30 грудня 1920 р. УЧХ просило НКОЗ УСРР відрядити до Німеччини місію у складі 10 осіб (професор І. Файншмідт, доктори Г. Рубінштейн, Е. Скловський та інші) на чолі з І. Холодним з метою вивчення санаторно-курортної та санітарно-медичної справи.

У 1921 р. правління УЧХ переїхало до Харкова, де активно займалося створенням громадських харчових пунктів для голодуючого населення південних губерній України, тісно співпрацюючи з міжнародними місіями. «Деякі чужоземні організації допомоги, побачивши ретельність роботи, організаційні можливості і дешевість його апарату, – наголошував І. Холодний, – відкинули первісну думку мати свій

апарат на периферії і цю роботу також передали Українському Червоному Хрестові. В ідальнях, які було організовано Українським Червоним Хрестом з Місією Нансена і з Міжнародною спілкою допомоги дітям було нагородовано біля 300000 чоловік. Кількість виданих обідів досягла 6 000 000» [29, ф. 283, оп. 1, спр. 75, арк. 73]. 11 лютого 1922 р. Запорізький губвиконком інформував Центральну Комісію допомоги дітям при ВУЦВК про відкриття УЧХ громадської їдальні, а реальна допомога зарубіжних організацій почала надходити навесні 1922 р., хоча координація діяльності міжнародних та республіканських установ розпочалась в середині 1922 р. [4, с. 91, 129, 149, 152].

У 1922 р. РНК УСРР в особі повноважного представника УЧХ при закордонних організаціях допомоги підписав з Американською організацією «Форвард» договір про відправку в Україну безмитних посилок, відраховуючи лише на користь ЦК Допдіту 25% речей та одного долара з кожного пуда ваги. Домовленість діяла до 1 січня 1923 р., відколи уряд СРСР заборонив ввозити товари без мита, тому в Одесі було затримано розвантаження американського судна з відповідним вантажем. Правління УЧХ просило ВУЦВК видати розпорядження про безмитну видачу посилок, оскільки пароплав було відправлено до появи відповідної урядової постанови [29, ф. 1, оп. 2, спр. 1245, арк. 34].

Катастрофічні соціальні наслідки голоду 1921–1923 рр. в Україні «стимулювали» діяльність міжнародних організацій – Американської Адміністрації Допомоги (АРА)¹, «Джойнта», Міжнародної робітничої допомоги, Американської менонітської допомоги, місії Ф. Нансена, Міжнародної спілки допомоги дітям, «Вереліфа», Європейської допомоги студентам та ін. Вони мали безпосередню комунікацію з УЧХ, діяли через його структури та за його сприяння, а також з місцевими органами влади. З другої половини 1922 р., коли руйнівні наслідки голоду стали очевидними, в Україну прибули місії Червоних Хрестів кількох європейських країн, які за короткий час розгорнули на теренах України активну діяльність. Так, починаючи з 15 грудня 1922 р., представники Шведського Червоного Хреста видавали щомісяця майже 137 тис. продовольчих пайків, завершивши гуманітарну акцію у квітні 1923 р.; Швейцарський Червоний Хрест з серпня 1922 р. до березня 1923 р. видав 510 тис. пайків; Німецький Червоний Хрест організу-

¹ Після згортання діяльності АРА в Південній Україні, яке розпочалось наприкінці 1922 р., більша частина їдальень АРА були передані Українському Товариству Червоного Хреста.

вав тракторну оранку селянських ланів, передав два великих і два маленьких трактори, один автомобіль, розподілив медикаментів на 2696 крб. та насіння на 18 тис. крб. золотом; Чехословацька місія Червоного Хреста видала 2,1 млн. пайків [4, с. 191–193]. Ця допомога була життєво необхідною, хоч і недостатньою, про що свідчить лист керівника однойменної місії допомоги постраждалим від голоду Ф. Нансена до Головної управи Українського товариства Червоного Хреста у січні 1923 р., де вказувалось: «Єдине, про що жалкую, що не було можливості зробити більше, не можна було задовольнити усі потреби голодуючого населення» [22, с. 111].

Аналізуючи міжнародну комунікацію УТЧХ у 1922/23 р., І. Холодний зазначав: «В міжнародній сфері Український Червоний Хрест, якого юридично ще не прийнято до міжнародної сім'ї Червоних Хрестів, завдяки небажанню швейцарського уряду погодитись на підписання урядом УСРР Женевської конвенції, фактично з'являється в повні визнаною організацією. З самого початку свого існування він виступив в тісні ділові зносини з Міжнародним Комітетом Червоного Хреста в Женеві, який багато допомагав в його праці. Допомагав під час евакуації полонених з Турції, Австрії і Німеччини, куди посилалися спеціальні місії Українського Хреста, допомагав і в справі постачання ліками. Завдяки допомозі Міжнародного Комітету Червоного Хреста, Українхрестові пощастило привезти з-за кордону в 20-му році в часи найбільшого медикаментозного голоду 18 вагонів ліків і санмайна і в 22-му році знову декілька вагонів ліків. Міжнародним Червоним Хрестом, так само, як місією Нансена і Міжнародною спілкою допомоги дітям було зроблено широку допомогу і підтримку в роботі за кордоном в 22-му році для пропаганди ідеї допомоги голодним» [29, ф. 283, оп. 1, спр. 75, арк. 74]. Отже, на переконання І. Холодного, УЧХ мав фактичну комунікацію з МЧХ, хоча Женевської конвенції 1864 та 1907 років не підписував, тобто не мав юридичного статусу члена міжнародного червонохресного співтовариства.

В офіційному звіті УЧХ за 1923/24 р., опублікованому у 1925 р., також наголошується на безпосередній комунікації української радянської установи з міжнародними організаціями. «Щодо зв'язку з національними хрестами за кордоном, з Міжнародним Комітетом Червоного Хреста, а також з благодійними організаціями інших країн, – зазначалося у звіті, – то він,

порівнюючи з 1922/23 р., з приводу закінчення голодної кампанії, дуже зменшився й тепер переводиться головним чином Міжнародним Комітетом Червоного Хреста та Міжнародною спілкою допомоги дітям. Міжнародний Комітет, що офіційно не прийняв Українхрест до своїх членів, фактично рахується з нашою організацією, як з рівноправною іншим своїм дійсним членам» [2, с. 3]. Визнаючи фактичне членство в МЧХ, представники УЧХ не приховували юридичної неповноцінності товариства. Співставлення двох документів, тобто довідки І. Холодного та офіційного звіту, засвідчує апогей соціально-організаційної активності УЧХ у роки «голодної кампанії» та її спад у 1923/24 р. «Із закордонних благодійних організацій за відчитний період, – підкреслювалося у звіті, – працювало на Україні дві – Міжнародна спілка допомоги дітям (МСДД) та Всесвітня єврейська організація допомоги (ВЕРЕЛІФ). Обидві вони працювали не самостійно, а через Українхрест – дотації давали дитячим установам. Українхрест в минулому році вступив до членів Міжнародної спілки допомоги дітям» [2, с. 5].

На території Польщі, Німеччини, Чехословаччини та інших країн діяли організації Червоного Хреста, засновані українськими політемігрантами. Ставлення керівництва УЧХ до них було негативним. «Уповноважені Українхреста, – доповідав восени 1923 р. І. Холодний, – брали участь в трьох Міжнародних конференціях Червоного Хреста. Дякуючи авторитету, яким користується Український Червоний Хрест за кордоном, йому, без великих труднощів пощастило зліквідувати цілу низку самозваних організацій, що працювали в головніших центрах Європи і Америки, які прикривалися ім'ям Українського Червоного Хреста і вели контрреволюційну роботу. Уповноважені Українхреста в Берліні, Римі і Лондоні користуються повним визнанням і успішно ведуть там роботу Українського Червоного Хреста» [29, ф. 283, оп. 1, спр. 75, арк. 74]. Міжнародні благодійні інституції прагнули мати справу з державними та громадськими організаціями УСРР, тому схилилися до співпраці з ними, а не з емігрантськими установами.

Радянськими місіонерами УЧХ в європейських країнах, а також в Канаді та США, були так звані уповноважені, тобто офіційні представники. Від їх особистого авторитету та впливу залежали міцність і тривалість міжнародної комунікації. Головою правління УЧХ був П. Лінніченко, але питання міжнародного співробітництва постій-

но вирішував його заступник І. Холодний, якому доводилося тривалий час перебувати у закордонних відрядженнях. Саме він проводив перемовини з Ж. Дессоном – представником МСДД, яка діяла під патронатом МЧХ. Зокрема, 4 січня 1924 р. уповноважений міжнародної організації повідомив УЧХ про те, що транспортні витрати до 1 серпня 1923 р., «...коли функціонували Повноважені представництва УСРР при всіх закордонних організаціях допомоги, а згодом Центральна комісія боротьби з наслідками голоду», мала взяти на себе УЧХ [29, ф. 283, оп. 1, спр. 75, арк. 199]. Судячи з протоколів засідання правління УЧХ, цією справою займався І. Холодний. 31 серпня 1924 р. він мав відпустку, тому просив правління, щоб закордонними справами опікувалась О. Раковська [29, ф. 283, оп. 1, спр. 75, арк. 519] (дружина Х. Раковського – колишнього голови РНК УСРР, радянського дипломата, яка розділила трагічну долю чоловіка у роки сталінського терору [3, с. 44, 250]). «3 числа наших представників закордоном за відчитний період, – зазначалося у звіті УЧХ за 1923/24 р., – енергійну діяльність розвернула лише тов. Раковська в Лондоні, що за цей час збрала до 20000 крб. і переслала їх до Головної Управи частково готівкою, а на другу частину купила всілякі ліки та медичну літературу» [29, ф. 1, оп. 3, спр. 186, арк. 3]. 9 липня 1926 р. президія Центрального комітету УЧХ просила О. Раковську надіслати вичерпну інформацію про діяльність Лондонського представництва, а І. Холодному доручила готувати матеріали для МЧХ з метою міжнародного визнання Українського Червоного Хреста [29, ф. 1, оп. 3, спр. 336, арк. 119]. 28 лютого 1927 р. ЦК Французького Червоного Хреста повідомив О. Раковську про те, що її обрано делегатом на Паризьку конференцію від товариств Червоного Хреста Азербайджану, Вірменії, Грузії, РСФРР, Білорусії, Туркменії, Узбекистану та України [29, ф. 283, оп. 1, спр. 424, арк. 35-39].

Представником УЧХ у Канаді та США була дружина І. Кулика – дипломата, уповноваженого Наркомзовнішторгу та НКЗакордонсправ СРСР, публіциста, письменника. «Закордонна робота УЧХ зосереджувалась в Парижі, – наголошувалося у звіті за 1925/26 р., – і переводилась нашим уповноваженим т. Раковською. Діяльність її поширювалася і на Англію і почасти на Канаду, де була уповноваженим т. Кулик. Зв'язок з Міжнародним Комітетом та Всесвітнім товариством допомоги дітям не переривався» [30, с. 4].

УЧХ співпрацював з Комісією стандартизації санітарного устаткування, перше засідання якої

відбулося 19–23 листопада 1926 р. з ініціативи МЧХ. Її завдання полягало в уніфікації міжнародних стандартів польових санітарних пакетів, індивідуального перев'язочного пакунку, медично-евакуаційних карт, карток-посвідчень хворого тощо [29, ф. 342, оп. 2, спр. 1814, арк. 21].

Міжнародна комунікація УЧХ відбувалася переважно через співпрацю з громадськими організаціями західних країн, особливо з національними Червоними Хрестами, тобто де-факто відбулося його організаційно-функціональне визнання, а юридичне оформлення залежало від позиції ЦК МЧХ та політичного керівництва СРСР. Стосунки УЧХ з міжнародними організаціями у роки війни та голоду були конструктивними та оперативними, тому що українське товариство мало відносно самостійність, а з іншого боку – досить серйозними виявилися соціальні наслідки, зумовлені голодом. Необхідно було вирішувати конкретні проблеми, відклавши на перспективу міжнародні статутні формальності. «Мирний період» роботи УЧХ, який, за деякими оцінками, припадає на 1926 р., тому що його структури займалися ліквідацією соціально-побутових наслідків недороду 1924 р., вирізнявся інтенсивністю та формами співпраці з міжнародними інституціями. Почали з'являтися ідеологічні моменти, які одночасно із загостренням політично-дипломатичних відносин між СРСР та окремими європейськими країнами, ускладнювали вступ УЧХ до МЧХ та інших гуманітарних місій. Наприклад, у 1924/25 р. УЧХ збирила для Галичини 100 тис. крб. для придбання збіжжя, але Польща затримала його надходження, тому МЧХ та Польський Червоний Хрест змушені були звернутися до польського уряду з проханням пришвидшити розподіл зерна між селянськими господарствами. Українхресту нерідко доводилося купувати продовольство за кордоном. Зокрема, станом на 5 жовтня 1926 р. борг УЧХ Повноважному представництву Чехословаччини становив 2,4 млн чеських крон [29, ф. 283, оп. 1, спр. 424, арк. 34] (доречно нагадати, що Чехословацький Червоний Хрест було створено в 1919 р., а його очільницею була Аліса Масарик, дружина Президента ЧСР Томаша Масарика). Важливо підкреслити, що гуманітарна допомога, яка надходила в Україну та від неї, завжди мала підтримку міжнародних організацій.

Ідеологізація УЧХ виявляла себе в організації різних кампаній, які відбувалися переважно в УСРР (проведення «Тижня допомоги дітям» тощо). Вона стосувалася також і організаційно-системних основ, про що свідчить

лист голови ВУЦВК Г. Петровського до Катеринославського губвиконкому 1 липня 1924 р. «Зважаючи на необхідність зміцнити та поглибити діяльність Українського Червоного Хреста, Президія ВУЦВКу в засіданні своєму від 22 травня 1924 р. ухвалила низку заходів, які для цього потрібні. Одночасно необхідно, – наголошував Г. Петровський, – аби ця організація дійсно уявляла собою осередок широкого пролетарського та незаможницького громадського руху, наслідком якого була б реальна допомога гуманітарній роботі радянських органів. Для цього необхідно аби діяльність органів УЧХ знаходилася в повному порозумінні з радянськими органами» [29, ф. 1, оп. 2, спр. 2146, арк. 1]. Нагляд за діяльністю здійснювався ВУЦВК через управління громадських організацій, а координацією оперативної роботи займався НКО Здоров'я УСРР.

16 квітня 1925 р. комісія по кодифікації при НКЮстиції УСРР ухвалила статут УЧХ зі змінами, які свідчили про дотримання загальних принципів організації МЧХ, про зобов'язання надавати допомогу військовим полоненим «чужоземних держав», інтернованим громадянам. «Товариство Українського Червоного Хреста, – наголошувалося в статуті, – засновано відповідно з Женевською конвенцією 1864 року та 1906 року і Гаазькою конвенцією 1907 року, постановами Міжнародних конференцій Червоного Хреста і керується законами та постановами уряду УСРР» [29, ф. 342, оп. 2, спр. 628, арк. 29].

Держава не фінансувала діяльності УЧХ, але створювала законодавчу базу для різних відрахувань на його користь. Якщо у 1923 р. членами Товариства були 1000, то у 1927 р. – близько 300 тис. осіб, а бюджет товариства збільшився з 1,2 млн крб. у 1923/24 р. до 4 млн крб. [5]. Осередки УЧХ діяли в містах і селах України, виконуючи роботу по санітарно-побутовому влаштуванню, беручи участь в різних кампаніях, збираючи членські внески, які наповнювали фінансову касу товариств. Зокрема, в 1926 р. бюджет УЧХ становив 10 млн, що значно більше від Італії, Франції та Польщі разом взятих, а в РСФРР – 8,1 млн, в США – 20 млн, в Японії – 18 млн золотих франків [5]. УЧХ видавав власний «Закордонний бюлетень», у якому друкувалися огляди червонохресного руху закордоном, хроніка про діяльність МЧХ, МСДД, національних Червоних Хрестів, Уповноваженого радянського Червоного Хреста закордоном [11]. Молдавська АСРР, яка входила до складу УСРР, заснувала у 1925 р. Червоний Хрест, займаючись винят-

ково санітарно-медичною допомогою населенню [31].

На середину 1920-х рр. припадає відносне реформування міжнародних організацій Червоного Хреста та уніфікація роботи Червоних Хрестів союзних республік. Так, у 1925 та 1927 р. відбулися перший і другий з'їзди комітетів УЧХ. Одночасно діяли Ліга товариств Червоних Хрестів та Міжнародний комітет Червоних Хрестів, які займалися переважно санітарно-медичними справами, але конкурували один з одним. Точилися дискусії про необхідність їх об'єднання, навіть були заплановані конференції в Берні (16 листопада 1926 р.) та в Парижі (4 травня 1927 р.), щоб заснувати Всесвітню Лігу Червоних Хрестів [29, ф. 1, оп. 3, спр. 336, арк. 120]. Комунікація між УЧХ та МЧХ, незважаючи на реорганізаційні проекти, тривала. Наприклад, 2 лютого 1927 р. Міжнародний комітет Червоного Хреста просив Виконком Спілки товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця подати статистичні матеріали про дитячу безпритульність в Україні, щоб координувати спільну допомогу [29, ф. 283, оп. 1, спр. 424, арк. 17]. Представники МЧХ та МСДД були запрошені на другий з'їзд комітетів УЧХ, робота якого відбулася 25 травня 1927 р. у Харкові. В Україні, судячи з оголошеної на з'їзді відомчої статистики, діяло 662 осередки УЧХ, з них 503 сільських, а основним завданням їх роботи виявилось забезпечення «медично-гуманітарною допомогою села» та «санітарного добробуту села» [19]. Делегати з'їзду привітали представника МСДД М. Верліна, який брав участь в його роботі та навіть відвідав Куряжську колонію імені М. Горького [29, ф. 283, оп. 1, спр. 424, арк. 40], де тоді працював відомий педагог А. Макаренко. Промови, виголошені на з'їзді керівництвом УЧХ та ВУЦВК, свідчили про наявність організаційно-функціональних відмінностей між УЧХ та МЧХ. «Поруч того як організації Червоного Хреста на Заході втягували до своєї роботи молодь, – говорив голова президії УЧХ П. Лінніченко, – маючи на меті відвести її увагу від революційного руху, в той час радянський Червоний Хрест навчає її гігієнічним звичкам та виховує з них громадських робітників» [9]. Секретар ВУЦВК А. Буценко вживав терміни і висловлювання, які свідчили про загострення міждержавних стосунків. «Наше завдання, – зазначав він, – довести справжні завдання червонохресним організаціям Німеччини, Англії та Франції, щоб вони не допомагали військовим готуванням капіталістичних держав до нової світової різанини» [8]. Він також критикував угодовську позицію окремих національних Червоних Хрестів. «Коли червонохрес-

на організація допомагала найбільшим українцям, що перебувають по той бік кордону Польщі, Галичини та Буковини, – продовжував він, – то ми не стільки не бачили допомоги з боку польської червонохресної організації, а навіть вороже відношення» [8]. Політично-ідеологічні оцінки діяльності окремих міжнародних організацій з боку радянського керівництва не були випадковими, а УЧХ дійсно виявився «червоним».

У цей час в газетах почали друкуватись статті, автори яких доводили відмінність між організаційними принципами діяльності УЧХ та МЧХ. Зокрема, К. Гордієвич, який часто писав про роботу УЧХ, висловив на сторінках «Вістей» наступну думку: «...На цілком інших принципах збудовано червонохресні організації в СРСР. Взявши за основу Женевську конвенцію, радянські червонохресні організації, як громадська частина класу робітництва та її спільника – селянства, що панують в нашій країні, в усій своїй діяльності, починаючи з організаційних форм та принципів і закінчуючи практичними методами роботи, керуються класовим принципом і прагнуть не «виявляти милосердя», а допомагати державі боротися з соціальними болячками пролетаріату та селянства в цілому» [5]. Його позиція базувалася на ідеологічних засадах пролетарського інтернаціоналізму, а загалом демонструвала класові, а не цивілізаційні підходи до роботи товариств Червоного Хреста.

Таким чином, проаналізувавши архівні документи та періодичну пресу тих років, можна говорити про наявність двох етапів діяльності УЧХ у 1920-і рр., які вирізняються інтенсивністю міжнародної комунікації, формами і методами роботи. Перший охоплює 1918–1923 рр., коли об'єктом надання соціальної допомоги стали військовополонені, біженці, інтерновані, безпритульні діти та сільське населення голодуючих південних губерній в УСРР. Саме протягом цих років відбулося фактичне визнання УЧХ з боку міжнародних громадських організацій (АРА, «Джойнт», місія Ф. Нансена тощо) та МЧХ і його асоційованих членів – товариств Червоного Хреста Німеччини, Швейцарії, Швеції, Данії, Англії, Чехословаччини, Польщі та інших країн. Другий припадає на 1924–1928 рр., характерною ознакою якого стало обмеження безпосередньої оперативної комунікації УЧХ з національними товариствами Червоного Хреста європейських країн на території УСРР, повернення багатьох місій на батьківщину, зосередження на внутрішніх санітарно-медичних проблемах. Міжнародна комунікація УЧХ здійснювалася через власних уповноваже-

них у Франції, Англії, Канаді, заявлялась готовність юридичного оформлення членства у МЧХ. Серед причин, які перешкождали офіційному підписанню Женевської конвенції та інших міжнародних актів, була позиція окремих лідерів європейських країн, чиновників Міжнародного комітету МЧХ та виразна ідеологізація роботи радянської системи товариств Червоного Хреста, її уніфікація та концентрація управлінських

структур у Виконкомі Співки Червоних Хрестів та Півмісяців СРСР. Статут і Положення про УЧХ визнавали принципи Женевської конвенції 1864 р. та наступних міжнародних конференцій в галузі червонохрестного руху. Друга половина 1920-х рр. виявилася менш активною в роботі УЧХ на міжнародній арені порівняно з попередніми роками, що загалом було характерним явищем і для міжнародних організацій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аврашов В.М. Про Червоний Хрест / В. Аврашов. – К. : ЦК УТЧХ, 1971.
2. Відчит Товариства Українського Червоного Хреста за 1923/24 рік. – Х. : Видання Головної Управи, 1925.
3. Волковинський В.М. Християн Раковський. Політичний портрет / В.М. Волковинський, С.В. Кульчицький. – К., 1990.
4. Голод 1921–1923 років в Україні. Збірник документів і матеріалів. – К., 1993.
5. Гордієвич К. Червоний Хрест / К. Гордієвич // Вісті ВУЦВКу. – 1927. – 12 лип.
6. Грибан О.Г. Діяльність Українського товариства Червоного Хреста (20–30-ті роки ХХ ст.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.Г. Грибан. – К., 2015.
7. Довідник Червонохрестного робітника. – Х. : ГУ УТЧХ, 1925. – 82 с.
8. Другий Всеукраїнський з'їзд Червоного Хреста // Вісті. – 1927. – 26 трав.
9. Другий Всеукраїнський з'їзд Червоного Хреста // Вісті. – 1927. – 27 трав.
10. Журба М.А. Міжнародні зв'язки українського Червоного Хреста / М.А. Журба. – К., 2007.
11. Закордонний Бюлетень ЦК Червоного Хреста УСРР. – 1927. – №1–2 (15 квітня – 1 травня).
12. Захаренко К. Про Червоний Хрест / К. Захаренко. – Х. : Медвидав, 1927.
13. Звіт про діяльність Товариства Червоного Хреста УСРР за 1926–1927 роки. – Х. : ЦК УТЧХ, 1928. – 90 с.
14. Звіт за 1925–1926 роки про діяльність Товариства Червоного Хреста УСРР. – Х. : ЦК УТЧХ, 1927. – 68 с.
15. Звіт ЦК Червоного Хреста УСРР за 1925–1926 роки. – Х. : ЦК УТЧХ, 1927. – 67 с.
16. Звіт про діяльність Червоного Хреста УСРР за 1927–1928 роки. – Х. : ЦК УТЧХ, 1929. – 40 с.
17. Звіт про діяльність Червоного Хреста УСРР за 1928–1929 роки. – Х. : ЦК УТЧХ, 1931. – 44 с.
18. Зубко В.Ф. 100 років діяльності Товариства Червоного Хреста / В.Ф. Зубко. – К. : Медвидав, 1967.
19. І.В. Діяльність Українського Червоного Хреста // Вісті ВУЦВКу. – 1927. – 26 травня.
20. Історія Українхреста // Бюлетень. – 1923. – №1–2.
21. Кармалюк С.П. Діяльність організацій ЧХ в Україні в 1867–1920 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / С.П. Кармалюк. – Чернівці, 1998.
22. Крамар О. Формування світоглядних стереотипів як складова міжнародної діяльності громадських об'єднань України (1922–1930 роки) / О. Крамар // Українознавство. – 2009. – № 1. – С. 109–113.
23. Литовченко Т.А. Військово-оборонна діяльність Українського Товариства Червоного Хреста у 1918–1939 роках: автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / Т.А. Литовченко. – К., 2006.
24. Милуков В.Д. Сборник лекций о Советском Красном Кресте / В.Д. Милуков, Е.Ф. Парфенов, Л.А. Нечаева, И.П. Старостин. – М. : Медицина, 1985. – 55 с.
25. Про Червоний Хрест. – Х. : Медвидав, 1931. – 64 с.
26. Справочник Червонохрестного робітника. – Х. : Вид-во Головної Управи УЧХ, 1925.
27. Українхрест. Статті та матеріали: Збірник, ч. 1. – Х. : ГУ УТЧХ, 1925. – 28 с.
28. Холодний І.І. Гуртки першої медичної допомоги / І.І. Холодний. – Х. : Друкарня ім. Фрунзе, 1927.
29. Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВО України).
30. Червоний Хрест. Звіт про діяльність за 1925–26 рік. – Х. : Видання ЦК Ч.Х. УСРР, 1927.
31. Червоний Хрест на Молдавії // Вісті ВУЦВКу. – 1927. – 18 лип.
32. Что такое Украинский Красный Крест. – О.: Одесский комитет УОКК, 1926. – 20 с.
33. Що таке радянський український Червоний Хрест і що він повинен робити на селі. – Х. : ГУ УТЧХ, 1925. – 12 с.

REFERENCES

1. Avrashov V.M. Pro Chervonyj Khrest. – K. : TSK UTChH, 1971.
2. Vidchyt Tovarystva Ukrajinskogo Chervonogo Khresta za 1923/24 rik. – Kh. : Vydannya Golovnoji Upravy, 1925.
3. Volkovynskij V.M. Khrystyjan Rakovskij. Politychnyj portret / V.M. Volkovynskij, S.V. Kulchytskij. – K., 1990.
4. Golod 1921–1923 rokiv v Ukraini. Zbirnyk dokumentiv i materialiv. – K., 1993.
5. Gordijevych K. Chervonyj Khrest // Visti VUTSVKu. – 1927. – 12 lypnya.
6. Gryban O.G. Dijalnist' Ukrajinskogo tovarystva Chervonogo Khresta (20–30-ti roky XX st.): avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01 / O.G. Gryban. – K., 2015.
7. Dovidnyk Chervonokhresnogo robitnyka. – Kh. : GU UTCHH, 1925. – 82 s.
8. Drugyj Vseukrajinskij zjizd Chervonogo Khresta // Visti. – 1927. – 26 travnya.
9. Drugyj Vseukrajinskij zjizd Chervonogo Khresta // Visti. – 1927. – 27 travnya.
10. Zhurba M.A. Mizhnarodni vzjazky Ukrajinskogo Chervonogo Khresta. – K., 2007.
11. Zakordonnyj Buletен' TSK Chervonogo Khresta USRR. – 1927. – №1–2 (15 kvitnya – 1 travnya).
12. Zakharenko K. Pro Chervonyj Khrest / K. Zaharenko. – Kh. : Medvydav, 1927.
13. Zvit pro dijalnist' Tovarystva Chervonogo Khresta USRR za 1926–1927 roky. – Kh. : TSK UTCHH, 1928. – 90 s.
14. Zvit za 1925–1926 roky pro dijalnist' Tovarystva Chervonogo Khresta USRR. – Kh. : TSK UTCHH, 1927. – 68 s.
15. Zvit TSK Chervonogo Khresta USRR za 1925–1926 roky. – Kh. : TSK UTCHH, 1927. – 67 s.
16. Zvit pro dijalnist' Chervonogo Khresta USRR za 1927–1928 roky. – Kh. : TSK UTCHH, 1929. – 40 s.
17. Zvit pro dijalnist' Chervonogo Khresta USRR za 1928–1929 roky. – Kh. : TSK UTCHH, 1931. – 44 s.
18. Zubko V.F. 100 rokiv dijalnosti Tovarystva Chervonogo Khresta. – K. : Medvydav, 1967.
19. I.V. Dijalnist' Ukrajinskogo Chervonogo Khresta // Visti VUTSVKu. – 1927. – 26 travnya.
20. Istorija Ukrajinkhresta // Buletен'. – 1923. – №1–2.
21. Karmalyuk S.P. Dijalnist' organizacij CHH v Ukraini v 1867–1920 rr. : Avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01 / S.P. Karmalyuk. – Chernivci, 1998.
22. Kramar O. Formuvannya svitoglyadnyh stereotypiv yak skladova mizhnarodnoji dijalnosti gromadskyh objednan' Ukrainy (1922–1930 roky) / O. Kramar // Ukrajinoznavstvo. – 2009. – №1. – S. 109–113.
23. Lytovchenko T.A. Vijskovo-oboronna dijalnist' Ukrajinskogo Tovarystva Chervonogo Khresta u 1918–1939 rokah: avtoref. dys... kand. ist. nauk: 20.02.22 / T.A. Lytovchenko. – K., 2006.
24. Milyukov V.D. Sbornik lekcyj o Sovetskom Krasnom Kreste / V.D. Milyukov, E.F. Parfenov, L.A. Nechaeva, I.P. Starostin. – M. : Medycyna, 1985. – 55 s.
25. Pro Chervonyj Khrest. – Kh. : Medvydav, 1931. – 64 s.
26. Spravochnik Chervonokhresnogo robitnyka. – Kh. : Vyd-vo Golovnoji Upravy UCHH, 1925.
27. Ukrainkhrest. Statti ta materialy: Zbirnyk, ch. 1. – Kh. : GU UTCHH, 1925. – 28 s.
28. Kholodnyj I.I. Gurtky pershoji medychnoji dopomogy / I.I. Kholodnyj. – Kh. : Drukarnya im. Frunze, 1927.
29. Tsentralnyj derzhavnyj arhiv vyshchych organiv vlady Ukrainy (TSDAVO Ukrainy).
30. Chervonyj Khrest. Zvit pro dijalnist za 1925–26 rik. – Kh.: Vydannya TSK Ch.Kh. USRR, 1927.
31. Chervonyj Khrest na Moldavshchyni // Visti VUTSVKu. – 1927. – 18 lypnya.
32. Chto takoje Ukrainskij Krasnyj Krest. – O.: Odesskij komitet UOKK, 1926. – 20 s.
33. Shcho take radyanskyj ukrajinskyj Chervonyj Khrest i shcho vin povynen robyty na seli. – Kh. : GU UTCHH, 1925. – 12 s.

© Александр Даниленко
(Киев)

МЕЖДУНАРОДНАЯ КОММУНИКАЦИЯ УКРАИНСКОГО КРАСНОГО КРЕСТА (1920-Е ГГ.)

Целью исследования является изучение международной коммуникации Украинского Общества Красного Креста (УОКК) в 1920-ые гг. 18 апреля 1918 г. на базе существующих в Украине местных обществ Российского Красного Креста было создано Украинское Общество Красного Креста. Среди первоочередных заданий УОКК была помощь военнопленным, опека над инвалидами и детьми-сиротами, борьба с голодом и эпидемиями, организация приютов, госпиталей и пунктов питания. Государство не финансировало деятельность УОКК, но создавало законодательную базу для отчислений в его пользу. Международные организации – Американская Администрация Помощи (АРА), «Джойнт», Международная рабочая помощь, Американская менонитская помощь,

миссия Ф. Нансена, Международный союз помощи детям и др. – имели непосредственную коммуникацию с Украинским Красным Крестом, действовали через его структуры и при его содействии. В европейских странах, а также в Канаде и США действовали официальные представители УКК. Коммуникация Украинского Красного Креста с международными организациями в годы войны и голода была конструктивной и оперативной, потому что украинское общество имело относительную самостоятельность, а с другой стороны – достаточно серьёзными оказались социальные последствия, вызванные голодом. УКК издавал «Заграничный бюллетень», в котором публиковались обзоры краснокрестного движения за границей, хроника о деятельности МКК, МСПД, национальных Красных Крестов, Уполномоченного советского Красного Креста за границей и другая информация. В целом, можем говорить о наличии двух этапов деятельности Украинского Красного Креста в 1920-ые гг., которые отличаются интенсивностью международной коммуникации, формами и методами работы. Первый – 1918–1923 гг., когда объектом предоставления социальной помощи были военнопленные, беженцы, интернированные, бездомные дети и сельское население голодающих губерний УССР. На протяжении этих лет фактически произошло признание УКК со стороны международных общественных организаций и МКК и его ассоциированных членов. Второй этап – 1924–1928 гг., характерной чертой которого было ограничение непосредственной оперативной коммуникации УКК с национальными обществами Красного Креста, возвращение многих миссий на родину, концентрация на внутренних санитарно-медицинских проблемах. В целом, вторая половина 1920-х гг. оказалась менее активной в работе УКК на международной арене по сравнению с предыдущими годами, что в общем было характерным явлением и для международных организаций.

Ключевые слова: международная коммуникация, международные связи, международное сотрудничество, Украинское общество Красного Креста, Украинский Красный Крест, Красный Крест.

© **Oleksandr Danylenko**
(Kyiv)

INTERNATIONAL COMMUNICATION UKRAINIAN RED CROSS IN 1920TH

An attention of the local researchers to the period of the national revolution (1917–1922) and following years of rapid transformations in Ukraine is usually focused on the global political and military aspects. At the same time, the activities of charity organizations usually stay aside of the scientific researches. One of the little-known aspects of Ukrainian history is international communication of the Ukrainian Red Cross Society (URCS) in 1920th. The establishment of the Ukrainian Red Cross (URC) was finished in April, 1918, and it's activity pace changed during the following years. On 18th of April in 1918 Ukrainian Congress of Physicians initiated creation of the URCS based on the existing local departments of Russian Red Cross. One of the priorities of URCS was help to military captives. Care for the disabled people, orphaned children, fighting starvation and epidemics, creation of shelters, hospitals and emergency food points were the important aspects of URC activities. URCS was not funded by the state, though it created the legal framework for its funding. Numerous international organizations – the American Relief Administration (ARA), «Joint», International Workers Help, American Mennonite Help, Nansen mission, International Association of Assistance to Children, VERELIEF, European aid to students, etc. had ties to the URC, operated through its structure and with its assistance. In the second half of 1922 several European Red Cross missions arrived and started their work in Ukraine. URCS had its own agencies in European countries, Canada and USA. The strength and duration of international relations depended on URCS's personal authority and influence. URC relations with the international organizations were constructive and efficient during the war and hunger, because URCS had relative autonomy, on the other hand, serious social consequences were caused by hunger. URCS issued their own «Foreign bulletin», which contained reviews of URCS projects abroad, news about the activities of IRCS, ISHC, local Red Cross Societies, Soviet foreign Commissioner of the Red Cross and other information. One could speak of two phases of the URC activity in 1920th, which was featured by the intensity of international communication, forms and methods of its work. The first phase covers the 1918–1923, where the object of social assistance were military captives, refugees, interned, homeless children and starving rural population in the southern provinces of the Ukrainian SSR. During these years URCS were recognized by international non-governmental organization (ARA, «Joint», Nansen mission etc.), IRCS and its associate members – Red Cross organizations of Germany, Switzerland, Sweden, of Denmark, England, Czechoslovakia, Poland and other countries. The second phase (1924–1928) is characterized by the restriction of URCS direct operational communication with the national Red

Cross societies of the European countries on the territory of the Ukrainian SSR. Many international Red Cross missions returned home, focusing on domestic health and medical issues. Overall, the second half of the 1920's mainly was less active in comparison with the previous years on the international arena that generally was prevalent for international organizations.

Keywords: international relations, international cooperation, international communication, Ukrainian Red Cross Society, Ukrainian Red Cross, Red Cross.

До редакції надійшла 25.10.2016.

УДК 94(477):331.105.44:37:342.8“192”

© Вікторія Проценко
(Київ)

УЧАСТЬ ОСВІТЯНСЬКОЇ ПРОФСПІЛКИ У ВИБОРАХ ДО РАД У 1920-Х РР.

У статті проаналізовано участь освітянської профспілки у виборах до рад у 1920-х рр. Ради були органами влади на місцях. На низовому рівні їх мережу представляли сільські та міські ради, а на волосному, повітовому та губернському – відповідні з'їзди рад. На основі наявних джерел та літератури розкрито діяльність освітянської профспілки у названих процесах. Автор показав форми та методи агітаційно-пропагандистської діяльності освітянської профспілки під час виборів до рад, кількісний склад та представництво освітян у радах. Розкрито основні напрямки роботи освітян під час виборчих компаній у 1920-х рр. У статті зроблено наголос на адміністративному впливові на перебіг виборів.

Показано динаміку настроїв освітян щодо виборів впродовж 1920-х рр. Підкреслено, що освітянська профспілка була одним із основних важелів впливу на населення. До агітаційно-пропагандистської роботи активно залучалися секції наукових робітників, які у 1920-х рр. входили до складу освітянської профспілки. Показано, як за допомогою подібних виборчих технологій забезпечувалась перемога комуністичної партії, зміцнення її бази на селі, вирішувалось кадрове питання на селі. Вибірково акцентовано увагу на ставленні власне освітянської профспілки до агітаційної роботи під час виборів. Підкреслено, що очікуване наближення партійного апарату до мас виявило невідповідність рівня керівників з покладеними на них обов'язками.

Загалом показано, що діяльність освітянської профспілки у виборчих компаніях до рад у 1920-х рр. здійснювалася у наступних напрямках: підготовча робота до перевиборів рад через аналіз попередніх виборчих компаній та звітів про діяльність рад, перевірки ступеня виконання попередніх наказів. Освітяни допомагали виборчим комітетам виявляти осіб, позбавлених права голосу. Брала участь у висуненні кандидатур та їх просуванні. Проводячи роз'яснювальну роботу серед дітей, використовували освітянську профспілку для рознесення виборчих карток, організації походів дітей по селу під час виборчих компаній. Секції наукових робітників зв'язувалася з підприємствами, проводили низку виступів з місцевими комітетами, делегували науковців в села з доповідями та виступами.

Ключові слова: освітянська профспілка, ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (ради), вибори, агітаційно-пропагандистська робота, виборчий процес.

Важливою віхою в історії існування та розвитку вітчизняного виборчого права був період 1920-х рр. На початку 1920-х рр. остаточно сформувалася радянська політична система управління. Вона спиралася на широкі верстви населення, залучала їх до управління державою. Гасло «Кадри вирішують все», висунуте більшовицьким керівництвом на початку 1930-х рр. реально втілювалося в життя уже впродовж попередніх 1920-х рр. Характерною рисою адміністративно-командної системи було висунення на передній план партійного апарату, його збільшення та об'єднання з держав-

ним. На місцях цю політику уособлювали ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

З метою постійної ротації депутатського корпусу вибори до місцевих Рад проводилися щорічно. Але ті демократичні принципи, які були проголошені в 1917 р., виявилися не затребувані. Вибори до Рад були здебільшого непрямі, нетаємні й нерівні. У селянській за соціальним складом країні законодавчо закріплювалося переважне право міського населення при формуванні з'їздів рад усіх рівнів.